

УДК 316.624-053

УМОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬ ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ

ОРОС О.Б.

Мукачівський державний університет

У статті висвітлено основні умови розвитку соціальної компетентності дітей, що схильні до фізичного насильства в освітніх установах. Особливу увагу зосереджено на теоріях соціальної компетентності, зокрема тих, що пояснюють її дефіцит.

Ключові слова: фізичне насильство, діти, соціальна компетентність.

Сьогодні в суспільстві спостерігається стрімкий процес глобалізації, наслідком якого є соціальні та економічні зміни. В цих умовах все більші надії покладаються на індивідуальні ресурси та досягнення підростаючого покоління. Це необхідно для подолання типових завдань розвитку: вступ до дитячого садочку, перехід до школи, до професії, інтеграція у нові колективи – суспільство. З іншого боку, частка дітей з девіантною поведінкою у суспільстві досить висока. Дослідження показують, що насильство, грубість, агресія широко розповсюджені. Дітям із різним соціальним статусом притаманні шкідливі звички: паління, вживання алкоголю, наркотиків. Вчені прогнозують, що у майбутньому проблеми із соціальною адаптацією дітей та їх здоров'ям постануть ще гостріше. Основними причинами можуть бути зростання частки відносної бідності, обмежений доступ до освіти, причому одночасно зростають вимоги до індивідуальних вмінь та кваліфікації. Саме тому актуальною темою для дослідження є розвиток та сприяння соціальній компетентності у дітей, що схильні до фізичного насильства. З одного боку, соціальна компетентність як ресурс розвитку або фактори реалізації можуть підтримувати належний рівень психічної та соціальної адаптації. З іншого боку, дослідження свідчать, що соціальна компетентність є важливою для академічних досягнень. Різні аспекти питання соціальної компетентності дітей із девіантною поведінкою розробляли Лінда Розе-Краснор, Дан Олвеус, Франк Д. Алзакер, Ентоні Сюттон, Тоні Сміт, Джон Светенгам, Енріка Кіуцці, Ада Фонці, Міхаель Берті, Агент Брігі, Розаріо Ортега.

Мета статті – розглянути розвиток соціальної компетентності дітей як можливість знизити рівень проявів фізичного насильства. Завдання:

1. Розглянути теорії соціальної компетентності, зокрема ті, що пояснюють її дефіцит.

2. Дослідити особливості проявів фізичного насильства дітьми.

3. Розкрити можливості розвитку соціальної компетентності дітей, що схильні до фізичного насильства

Соціальна компетентність – здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими його людьми в системі міжособистісних відносин. Соціальна компетентність включає в себе вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісний та емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи поведінки з ними та реалізовувати ці способи в процесі взаємодії. Особливу роль відіграє вміння поставити себе на місце іншого.

Модель соціального опрацювання Кріка і Додже пояснює насильницьку поведінку дітей як дефіцит соціальних компетенцій, який спирається на проблеми переробки інформації.

Як показують дослідження С. Перрен, М. Гробена, С. Стадельмана, дефіцит соціальної компетентності та як наслідок проблеми з однолітками пов'язані з

розвитком патопсихологічних симптомів. Поведінка у соціальній ситуації має особливе значення для психічного розвитку дитини. Якщо відштовхуватися від загального визначення соціальної компетентності як здатності задовольняти власні потреби та досягати цілей і одночасно звертати увагу на цілі і потреби інших, то слід розрізняти два основні виміри соціальних навичок : способи дії, направлені на досягнення власних цілей у соціальній взаємодії (вступати в контакт, бути комунікабельним), з іншого боку, форми поведінки, в яких потреби інших осіб стоять на першому місці (про соціальна кооперативна поведінка). Ці соціальні стратегії можна визначити, як поведінку, спрямовану на себе та направлену на інших. Можна припустити, що дефіцит в обох вимірах здійснює різний вплив на індивіда та його стосунки з оточуючими. Дефіцит у поведінці, спрямованій на себе, негативно впливає на емоційне самопочуття. Порушення у другому вимірі провокує непорозуміння та проблеми з оточенням. Отже, значний рівень дефіциту соціальної компетентності у стратегії, направлених на оточуючих, спостерігається у дітей, що застосовують фізичну силу проти однолітків та молодших дітей. Кеп досліджував зв'язок між агресивною та кооперативною поведінкою школярів та їх емоційним пристосуванням. Результати свідчать, що депресивний стан дітей пов'язаний із низьким рівнем кооперативної поведінки та високим рівнем агресивної поведінки. Дослідження чітко показує, що дефіцит соціальної компетентності також пов'язаний із низьким рівнем емоційного пристосування. Генріксон і Рюдель досліджували вплив соціальної компетентності і компетентної поведінки однолітків на рівень інтеграції в групі. До соціальної компетентності автори віднесли, що про соціальну поведінку і соціальну ініціативу. На основі спостереження за поведінкою дітей в шкільному колективі, її поділено на три категорії: агресивна, відстала, соціально компетентна. Виявилось, що діти, які демонструють компетентну поведінку відносно однолітків, краще інтегруються у колектив однолітків (відносини приязні). Агресивна поведінка дітей є найбільшою спонукою для негативних відносин з однолітками. Отже, агресивна поведінка дитини провокує у однолітків аналогічну відповідь. За даними нашого дослідження, значна частина дітей вказали, що на застосування фізичної сили неповнолітніх найчастіше штовхає непорозуміння, дурість, жорстокість, агресія – 31,7%. З одного боку, головна проблема в даному випадку є неспроможність конструктивно вирішити певні конфліктні ситуації, або ж елементарна дурість, які свідчать про дефіцит соціальної компетентності у неповнолітніх. З іншого боку, неповнолітні чітко вказують на наявність у них значного рівня агресивності, яка здатна перетворюватися у прояві фізичного насильства.

З метою дослідження особливостей проявів фізичного насильства дітьми нами проведені індивідуальні опитування (N=21) дітей, які перебувають під вартою в СІЗО та ІТТ МВС України в Закарпатській області, за злочинні дії, які передбачають застосування фізичного насильства (злочини проти життя та здоров'я особи – Ст. 115-145 ККУ).

В результаті проведення дослідження, ми отримали наступні результати: діти, які вказали негативний вплив оточення як причину застосування фізичного насилля, відзначилися більш негативним відношенням до потерпілого 0,328196; діти, які застосували фізичну силу через бажання самоствердитись відчували до потерпілого менш негативні емоції -0,38131 (Фізичне насилля слугувало засобом для самоствердження, тому було менш забарвлене емоціями, а було частиною більш продуманої, спланованої стратегії). Це підтверджує також обернений зв'язок між причиною проявів фізичного насилля – бажання самоствердитись та емоційним станом під час події **-0,40923**. Також встановлено зв'язок між рівнем визнання провини дитини та причиною застосування фізичної сили – потреба самоствердитись. Рівень

відчуття провини значно нижчий у випадку, коли прояв фізичного насилля є засобом самоствердження. -0,26491.

Емоційний стан під час події тим більш негативно забарвлений, чим більше неповнолітні проводять вільний час на вулиці 0,378918. Рівень визнання провини вищий, якщо прояв фізичної сили неповнолітнього – це немотивований вчинок 0,444262. Більша кількість учасників події обумовлює нижчий рівень визнання провини неповнолітнім -0,21923. Таким чином, можна зробити висновок : у дітей, що схильні до проявів фізичного насильства, спостерігається в більшій мірі дефіцит соціально-моральної компетентності.

Моніка Келлер і Гюнтер Беккер пропонують модель розвитку соціально-моральної компетентності, у центрі якої стоїть досвід близьких стосунків. Кожна людина щодня постає перед завданням інтерпретувати міжособистісні ситуації та вирішувати конфлікти. Це потребує соціального розуміння та достатнього рівня засвоєння моральних цінностей. Крізь призму соціального розуміння сприймаються фактичні дані ситуації та перспективи залучених у ситуацію осіб. Крізь систему моральних цінностей оцінюються фактичні дані на предмет відповідності чи невідповідності принципам моралі. Стратегії дії охоплюють різні форми вирішення міжособистісних конфліктів. Найбільш вразливою категорією є діти, через недостатність соціального досвіду та соціального розуміння як наслідок, а також несформовану ціннісно-моральну конструкцію. Тому для розв'язання складних життєвих ситуацій та конфліктів діти зазвичай обирають найбільш доступний – застосувати фізичне насильство проти інших осіб. Модель розвитку соціальної компетентності ґрунтується на теорії соціального розуміння і моральних переконань Піаже і ґрунтується на чотирьох положеннях, з яких зроблено певні педагогічні висновки:

1. Процеси мислення в значній мірі впливають на мотиви вчинків. Отже першою ціллю впливу є мислення.

2. Розвиток мислення слід розуміти як розвиток організаторських зразків, які послідовно нашаровуються одна на одну і містять постійно зростаючий потенціал розв'язання проблем. Отже, для розвитку соціальної компетентності слід сприяти поетапному розвитку мислення.

3. Послідовність стадій однакова у всіх соціальних верствах та культурах і у всіх проблемних галузях. Сприяння розвитку соціальної компетентності можливе незалежно від соціального контексту і сфери, в якій виникла проблема.

4. Необхідною умовою для розвитку стадій мислення є участь у пізнавальних конфліктах, які через старання і конструктивне навчання призводять до вищої стадії розвитку. Тому важливим компонентом розвитку соціальної компетентності дітей, що схильні до фізичного насильства, є формування теоретичних ситуацій (дискусій) – дилем, які містять конфлікт інтересів і можуть створити пізнавальні конфлікти. Дискусія повинна орієнтуватися на відповідний рівень розвитку особи. Відповідно, дитина зможе отримати досвід задовольняти власні потреби та вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом.

Особливо важливим компонентом розвитку соціальної компетентності дітей, схильних до фізичного насильства, є дружба. Вона включає знання загальних правил соціальної взаємодії, уявлення про моральні обов'язки і міжособистісну відповідальність. Емоційна прив'язаність до друга може допомогти зрозуміти, що вирішення конфлікту вимагає більших зусиль, ніж застосування фізичної сили. Близька дружба – це контекст, в якому можуть розвиватися здатність координувати спосіб бачення себе та інших. У дружбі важливо перейняти перспективу інших не лише

когнітивно, але і емоційно, для того щоб знайти задовільне для обох сторін вирішення конфлікту, які виправдовують інтимність та близькість у дружбі.

Отже, соціальна компетентність—це необхідна умова ефективної взаємодії з оточенням. Очевидно, що у дітей схильних до фізичного насильства, спостерігається дефіцит соціальної компетентності. Це унеможливує вирішення конфліктних ситуацій без застосування фізичної сили. Наше дослідження особливостей проявів фізичного насильства дітьми, зокрема детальний аналіз емоційного ставлення до факту насильства, показало зв'язок між причинами проявів насильства та емоційним забарвленням події. Ці дані підтверджують: у дітей, що схильні до проявів фізичного насильства, спостерігається в більшій мірі дефіцит соціально-моральної компетентності. Розвиток соціально – моральної компетентності можливий через корекцію соціального розуміння і моральних переконань, особливе місце в цій моделі займає здатність дружити. Дружба розглядається як набір дійових компонентів, які дозволяють корегувати поведінку дітей з високим рівнем проявів фізичного насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rose-krasnor I. The nature of social competenc: a theoretikal review / linda rose-krasnor // social – development, 1997. - №6. (1), p.115 – 135.

2. Malti т., perren s. Soziale kompetenz bei kindern und jugendlichen / tina malti, sonja perren // - stuttgart: kohlhammer, 2008. - 280 s.

АННОТАЦИЯ

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДЕТЕЙ, КОТОРЫЕ ДЕМОНСТРИРУЮТ ФИЗИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье рассматриваются основные условия развития социальной компетентности детей, которые склонны к демонстрации физического насилия в образовательных учреждениях. Проанализированы теории социальной компетентности, а именно, которые объясняют её дефицит.

Ключевые слова: физическое насилие, дети, социальная компетентность.

THE SUMMARY

TERMS SOCIAL COMPETENCE PROGRESS OF CHILDREN, WHICH DEMONSTRATE PHYSICAL VIOLENCE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Basic conditions of social competence progress of children exposed to physical violence in educational institutions are reviewed in the article. Particular attention is focused on theories of social competence, specifically those which explain it deficit.

Key words: physical abuse, children, social competence.